

Over Oost- en Westbroek - 33 suggesties voor vorm en inhoud van een Bilts museum

De kernen van onze gemeente hebben een lange, grote en indrukwekkende geschiedenis. Jammer genoeg is die lang niet altijd zichtbaar of bekend. Toch is er meer dan genoeg materiaal over uit dat lange verleden om de inwoners de gelegenheid te geven om te genieten van die historie, bijvoorbeeld in een museum (al dan niet digitaal) voor de zes kernen van De Bilt. Het zou een prachtig samenwerkingsobject kunnen zijn voor de beide historische verenigingen. Ik ging op zoek en vond de volgende objecten en stukken die, in het echt of in kopie of kopie van een afschrift, geëxposeerd zouden kunnen worden.

Om te beginnen: de *oorkondes van 1085, 1113, 1122*. Ze bestaan geen van alle meer, maar we hebben wel *afschriften* van deze stukken, die, met *valse elementen*, alle uit de hoge middeleeuwen stammen. De oorkonde van 1085 gaat over het westelijk deel van De Bilt en bevestigt de bisschoppelijke

schenking van de ontginningsrechten voor het gebied van het huidige Noorderpark (Achtthoven) aan de Heren van St. Jan (het kapittel van deze oude Utrechtse kerk). Het is een afschrift van omstreeks 1200. De oorkonde van 1113 (die onbestreden een aantal juiste feiten noemt, zoals de komst van abt Ludolf naar Oostbroek) kennen we uit een afschrift van 1231. In een derde stuk, een oorkonde van 14 maart 1122, schenkt keizerin Mathilde – die op dat moment volgens sommigen niet in onze contreien zou zijn, volgens anderen wel – aanzienlijk grondbezit aan het klooster Oostbroek. Deze schenking kennen we uit een afschrift van 1346. Al deze stukken zijn geheel of gedeeltelijk voor enkelen of meerderen verdacht of onecht, zij het dat de inhoud door vakhistorici op een aantal punten bevestigd wordt. Met name aan de oorkonde van 1085 wordt qua inhoud niet getwijfeld. Hoe het ook zij: het gaat hier om drie belangrijke, oeroude stukken, “*objets de mémoire*”.

Een onverdachte oorkonde bezitten we in de *oorkonde van 1125* waarin bisschop Godebald nog eens de schenking van het veen van Oostbroek aan de abdij van St. Maria en St. Laurens door de beide edelen Herman, Diederik en anderen bevestigt. Maar ook hier geldt: van deze oorkonde bezitten we geen origineel, wel een afschrift van een kopie uit 1346.

De heiligen van onze kernen zijn St. Maarten en St. Laurens. Het klooster Oostbroek heette ook wel het St. Laurensklooster. Behalve de vier genoemde geschreven documenten (de afschriften van 1231 en 1346) bestaan er ook andere stoffelijke restanten van dat klooster uit de middeleeuwen. In het Utrechtse Centraal Museum bevinden zich immers nog fragmenten van het Oostbroekse convent. In *De verzamelingen van het Centraal Museum Utrecht (deel 3)* worden genoemd: een grafsteen van Jan van der Borch, abt van Oostbroek, ca. 1540 (inv. nr. 1785); een fragment van een console, uit de veertiende eeuw (inv. nr. 2604); een veertiende-eeuwse daktegel (inv. nr. 2740).

Het Biltse Vrouwenklooster, dat in de twaalfde eeuw voortkwam uit het St. Laurensklooster, was te vinden op de plek van het huidige Kloosterpark. Het lag bij en op de plaats van het moderne KNMI. Er bestaat nog een *beeldengroep* (vijf stuks) van het *verwoeste Heilige Graf* van dit klooster

uit de vijftiende eeuw (weer in het Centraal Museum). Daarnaast zijn de afgelopen decennia historische resten van ook dit klooster teruggevonden: *aardewerk en tegel(s) uit de vijftiende eeuw* (inv. nrs. 479-482) alsmede de *grafsteen van Gertrudis van Groenesteyn*, abdis van Vrouwenklooster uit 1503 (inv. nr. 488).



Kookpotje - roze-rood aardewerk 14e eeuw. Vindplaats: Vrouwenklooster. Foto Beeldbank Historische Kring D'Oude School.

Er is overigens een duidelijke historische relatie tussen Oostbroek/Vrouwenklooster en het genoemde kapittel van Sint Jan, tussen het oosten en westen van De Bilt. Het waren de nonnen van Vrouwenklooster die de ontginning van woeste gronden op zich namen als het heidegebied van Bosch en Duin en veengebied onder de Lage Vuursche. Het klooster bezat op Dijnselfburg aan de Amersfoortseweg een uithof. Van hieruit werd het kloosterbezit dat zich uitstrekte tot aan De Vuursche in het noorden ontgonnen: het Nonnenland (nu een natuurgebied van Staatsbosbeheer). Dat laatste gebied had het Vrouwenklooster in 1307/8 verkregen door schenking. De adellijke nonnen hadden echter later heel wat te stellen

met de Heren van St. Jan. Deze laatste betwisten immers in de zestiende eeuw Vrouwenklooster het bezit van het Nonnenland. Turf en veen waren belangrijk voor de inkomsten van de nonnen en de kapittelheren. De zaak werd uitgevochten tot in Rome aan toe.

Een volgend onderdeel van ons museum zou kunnen gaan over de Ierse relaties van De Bilt. De schilderijen van Westbroek (vroeg zestiende eeuw) kennen een afbeelding van zes polderheiligen, waaronder Ierse zoals St. Brigida. De Ierse relatie van De Bilt werd door dr. Gert Landman uitgezocht. De twee ridders die aan het begin van Oostbroek staan, Diederik en Herman, kunnen met het land van de monniken en missionarissen in verband worden gebracht. Er is sprake van 'St. Patricks Purgatory', een bedevaartsplek in Ierland die door de ridders bezocht zou zijn. Men vindt de vermelding daarvan in een 15^e eeuwse geschrift, de *Kroniek van Hendrik van Thabor*.

Een belangrijk document is vervolgens een kopie van het *Kroniekje* van een van de laatste abdisen van Vrouwenklooster: de zestiende-eeuwse Henrica van Erp. Het documentje is te vinden in de Utrechtse Universiteitsbibliotheek (in de collectie van Andries Schoemaker (1660 tot 1735). Er is nog meer. We weten bijvoorbeeld hoe sommige adellijke Biltse nonnen eruit gezien hebben: uit *een altaarstuk met de afbeelding van de benedictinessen Hadewijch van*

Hardenbroek en Agnes van Gent. Het stuk uit 1543 is te vinden in de collectie van het Museum het Catharijneconvent. Afgezien van een paar perkamenten uit middeleeuwse manuscripten met vrome teksten en een achtste-eeuws (!) schutblad bestaan er ook nog twee omvangrijkere schriftelijke restanten uit de bibliotheek van het St. Laurensklooster. Het gaat om: *handschrift 1585* van afdeling bijzondere handschriften van de Utrechtse Universiteitsbibliotheek. Het betreft een *verzameling preken van Bernard van Clairvaux*, afgeschreven door een Oostbroekse broeder in 1476/7. We kennen hem bij naam: het betrof broeder *Victor van Monnikendam*. Daarnaast bestaat nog: *een zesdelige bijbel* uit 1498 (gedrukt bij de beroemde drukker Johannes Froben, die ook voor Erasmus werkte. Deze bijbel werd door de stad Utrecht in 1584 van Oostbroek verkregen. (Universiteitsbibliotheek Utrecht, afdeling bijzondere handschriften, nrs. 106F10-13 en 106J1-2.)

Deze vijftien historische overblijfsels kunnen worden gekoppeld aan dertien namen van 'grote personen' uit het verleden:

1. De stichters van Oostbroek: keizerin Mathilde, abt Ludolf en bisschop
2. Godebald.
3. De ridders die het veen van Oostbroek aan het klooster schonken, Diederik en Herman.
4. Abdis Henrica van Erp (een van de eerste

vrouwen die over zichzelf en haar klooster schrijft).

5. (Aarts)bisschop Schenck van Toutenburg (laatste aartsbisschop voor de Reformatie, met een jachtslot in het huidige Maartensdijk (Toutenburg) en een jachthuis Voortaan in Groenekan).



Jachtslot Toutenburg. Afbeelding Internet.

6. Proost Pigge van de Heren van St. Jan, opperste bestuurder van Achttienhoven en rechterhand van de enige Nederlandse paus: Hadrianus van Boeyen uit de vroege zestiende eeuw. Pigge was de tegenpool van Henrica van Erp.
7. Joan Gideon Loten: de enige uit het gebied van het latere De Bilt afkomstige persoon met een graf in Westminster Abbey (hij was gouverneur van Ceylon en een beroemd beschrijver van de achttiende-eeuwse Aziatische flora en fauna. Hij was ook lid van de Engelse Royal Society).
8. De voormalige Maartensdijkse predikant Johannes Van der Palm: deze was minister van onderwijs in de (na-)Napoleontische tijd en beroemd als onderwijservormer.

9. Kees Boeke, de onderwijsvernieuwer.
10. 'Onze' moderne Biltse Nobelprijswinnaars Bloembergen en Veltman.

De genoemde elf monumenten en tien namen komen nog meer in perspectief als ze worden gekoppeld aan de vijf grote gebeurtenissen en processen die onze historie bepaald hebben:

1. De stichting van het St. Laurensklooster en Vrouwenklooster en de ontginningen.
2. De Slag bij Westbroek (uit de nadagen van de Hoekse en Kabeljauwse twisten en de strijd om de macht tussen bisschop, stad Utrecht en Holland-Bourgondië).
3. De komst van de buitens.
4. De komst van de spoorwegen.
5. W.O. I en W.O. II, de Nieuwe Hollandsche Waterlinie en de Biltse forten.

Al met al: 21 suggesties, die in ieder geval de inrichting van ons lokaal historisch museum 'Oost- en Westbroek' kleur en inhoud geven. Ongeacht of het nu gaat om echte objecten en afbeeldingen en teksten of goed uitgevoerde kopieën (echt is natuurlijk beter...). Ongeacht of dat museum ondergebracht gaat worden in een echt gebouw of dat het beperkt blijft tot een evenzeer waardevol digitale 'lieu de mémoire'. Voor iedere inwoner van onze gemeente en bezoekers van buiten de gemeente. Voor kinderen op de scholen en hun ouders tot en met de ouderen die hun kennis willen verrijken.